

مقاله پژوهشی: شناسایی و اولویت‌بندی عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی‌های اجتماعی (مورد مطالعه شهروندان تهران)

مجید رضائی آرانلی^۱؛ محسن محمدیان ساروی^۲

تاریخ دریافت: ۹۸/۱۱/۰۶

تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۱/۲۸

چکیده

نارضایتی اجتماعی از جمله مهم‌ترین اولویت‌های امنیتی برای مراجع تصمیم‌گیر حاکمیتی و دستگاه‌های اجرایی است. چه اینکه شناسایی عوامل مؤثر بر بروز نارضایتی به نحو وثیقی می‌تواند در مدیریت این چالش و جلوگیری از ایجاد نارضایتی اجتماعی بر بسترهای سیاسی و بازیگران خارجی مؤثر باشد. در این میان یکی از عمده‌ترین ریشه‌های بروز نارضایتی را می‌توان در حوزه اقتصاد و معیشت مشاهده نمود. بر این اساس هدف اصلی این پژوهش؛ شناسایی و اولویت‌بندی عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی اجتماعی هست. این پژوهش به لحاظ طبقه‌بندی بر مبنای هدف، کاربردی است و به لحاظ طبقه‌بندی بر مبنای روش، یک تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این تحقیق برای بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر نارضایتی را شهروندان تهرانی تشکیل می‌دهند. نمونه‌گیری این پژوهش از روش تصادفی ساده (در دسترس) و حداقل حجم نمونه مورد نیاز با توجه به فرمول کوکران برابر ۳۸۴ نفر محاسبه شده است. ابزار گردآوری داده‌ها در این پژوهش پرسشنامه‌های استاندارد بوده که روایی آن‌ها از طریق روایی صوری و محتوایی و پایایی آن‌ها نیز از طریق ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی مورد تأیید قرار گرفت. داده‌های گردآوری شده از طریق نرم‌افزار Spss و Smart-PLS مورد تحلیل قرار گرفتند و با کمک مدل‌سازی معادلات ساختاری، فرضیه‌های تحقیق بررسی شدند. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد؛ عوامل اقتصادی نامطلوب از قبیل بیکاری، رکود، تورم، فقر، افزایش شکاف طبقاتی، کاهش ارزش پول ملی و رانت بر بروز نارضایتی اجتماعی در شهر تهران تأثیر دارند.

کلید واژه‌ها: نارضایتی، نارضایتی اجتماعی، عوامل اقتصادی، مدیریت

۱. دانش‌آموخته ارشد مدیریت دولتی

۲. استادیار مدیریت دولتی دانشگاه آزاد اسلامی تهران شمال (نویسنده مسئول)، ایمیل: mo.dian@yahoo.com

«رضایتمندی» تأثیرات فراوانی در زندگی فردی و اجتماعی شهروندان دارد، دولت‌ها نیز وظایف مشخصی در جهت ایجاد زمینه‌ها، توانمندی‌ها و امکانات لازم و ضروری برای ارتقاء کم و کیف زندگی و رضایت شهروندان دارند. در مقابل بروز «نارضایتی اجتماعی» می‌تواند در جهت معکوس نظم اجتماعی و مدیریت عمومی جامعه ایجاد و گسترش یابد که در قالب اصطلاحاتی نظیر؛ اغتشاش، ناآرامی، شورش، بلوا، آشوب، رفتار جمعی اعتراض‌آمیز، هیجان جمعی، طغیان خشونت‌آمیز و ... توصیف می‌شود. بر همین اساس دولت‌ها با اعمال سیاست‌ها درصدد رفع آن برآمده و تلاش می‌کنند با مدیریت اجتماعی این تحولات، ثبات و پایداری نظام سیاسی را تضمین نمایند (زاک، ۲۰۰۰) (گات و همکاران، ۲۰۰۲) (رجب‌زاده و طالبان، ۱۳۸۶).

با تأملی گذرا در تاریخ چهار دهه گذشته، موارد متعددی از تلاطمات اجتماعی-اقتصادی و نارضایتی‌های عمومی قابل مشاهده است که به‌طور عمده در پی تشدید بحران‌های اقتصادی و فشار معیشتی بروز کرده است. اعتراض‌های اجتماعی در برخی شهرستان‌ها در ابتدای دهه ۱۳۷۰ ش پیرو آغاز سیاست‌های اقتصادی نولیبرال در کشور و یا اعتراضات کارگری، بازنشستگان، کامیون‌داران و ... در سال ۱۳۹۶ ش و درنهایت اعتراضات بعضاً خشونت‌آمیز به افزایش قیمت بنزین در آبان ماه ۱۳۹۸ ش، از آن جمله‌اند. بررسی ناشی از مطالعات اولیه و مشاهده میدانی در این موارد نشان می‌دهد که؛ اخلال در وضعیت معیشتی و نارضایتی از بهبود وضعیت اقتصادی، نقش مؤثری بر بروز اعتراضات داشته است. برخی عوامل منجر به شکل‌گیری انواع نارضایتی‌های اقتصادی ناشی از فقر و محرومیت نسبی، بیکاری، تورم، شکاف طبقاتی و ... شده و به سمت اشکال غیر مدنی و خشونت‌بار سوق می‌یابند و در نتیجه منجر به تضعیف حاکمیت قانون در جامعه و به خطر افتادن حاکمیت، منافع ملی و امنیت دولت‌ها (پیری، ۱۳۹۴) و توسعه بحران‌های مقبولیت و مشروعیت (دانایی‌فرد و همکاران، ۱۳۹۳) گردیده و زمینه را به جهت دخالت عناصر بیگانه فراهم می‌سازد.

بنا بر آنچه که بیان گردید، مسئله‌ای که از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است؛ شناسایی و اولویت‌بندی عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی اجتماعی است. افزایش

نارضایتی‌های اجتماعی سبب هزینه‌های زیادی در بخش‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، امنیتی و مدیریتی کشور می‌شود و در صورت عدم شناسایی عوامل مؤثر بر بروز این مسائل و مدیریت نابه‌هنگام، با بالفعل شدن این‌گونه نارضایتی‌ها بحران‌های گوناگونی در حوزه‌های مختلف کشور پدیدار خواهد شد. قدر مسلم با دامنه‌دار شدن بحران‌های اجتماعی مدیریت، هدایت و کنترل این نارضایتی‌ها گاهی غیرممکن می‌گردد. بر این اساس سؤال اصلی این پژوهش این‌گونه ارائه می‌شود که؛ عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی‌های اجتماعی کدام‌اند؟

جهت پاسخ به این پرسش؛ جامعه آماری شهروندان کلان‌شهر تهران انتخاب شدند. نمونه‌گیری این پژوهش از روش تصادفی ساده (در دسترس) و حداقل حجم نمونه مورد نیاز با توجه به فرمول کوکران برابر ۳۸۴ نفر محاسبه شده است. متغیر مستقل نیز شامل عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی است که در قالب مؤلفه‌هایی چون؛ بیکاری، رکود، تورم، فقر، افزایش شکاف طبقاتی، کاهش ارزش پول ملی، رانت اقتصادی احصاء و دسته‌بندی می‌گردد و با استفاده از داده‌های کمی (گزارش‌های رسمی در سطح کلی) بررسی و از طریق پیمایش (مراجعه فردی) مورد سنجش قرار گرفته است. لذا ابتدا از طریق بررسی نظری و فراتحلیل از نظریه‌ها و پژوهش‌های موجود، شاخص‌های اقتصادی مؤثر بر نارضایتی اجتماعی احصاء شده و سپس از طریق پرسشنامه به آزمون گذاشته شده است.

پرسشنامه به‌واسطه روایی صوری و محتوایی و همچنین پایایی از طریق ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی، مورد بررسی قرار گرفته و تأیید شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری‌شده نیز از نرم‌افزار spss و Smart-PLS استفاده و با کمک مدل‌سازی معادلات ساختاری، فرضیه‌های تحقیق بررسی شدند. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد؛ عوامل اقتصادی نامطلوب از قبیل بیکاری، رکود، تورم، فقر، افزایش شکاف طبقاتی، کاهش ارزش پول ملی و رانت بر بروز نارضایتی اجتماعی در شهر تهران تأثیر دارند. این پژوهش به لحاظ طبقه‌بندی بر مبنای هدف، کاربردی است و به لحاظ طبقه‌بندی بر مبنای روش یک تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی است.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

الف. پیشینه‌شناسی

رئیس دانا (۱۳۸۴) در مقاله‌ای با عنوان «علل، عوامل و انگیزه‌های اقتصادی - اجتماعی بروز بحران‌ها و تهدیدهای اجتماعی در ایران» نشان می‌دهند که بحران و تهدید دو مقوله متمایز بوده و در تشخیص بحران باید جنبه سرعت، همه‌گیری، انگیزه‌مند بودن، سازمان و رهبری آن مورد توجه قرار گیرد. انگیزه‌های بحران ممکن است اجتماعی، مباحث فرهنگی، دینی، سیاسی، اقتصادی و ... باشد و از میان عوامل اصلی که از سازوکار نظام بحران‌زا بیرون می‌آید، اختلافات طبقاتی، خواست‌های اقتصادی، مشکلات و تعارض‌های اجتماعی مهم‌ترند.

گودرزی (۱۳۹۱) در رساله دکتری خویش با عنوان «ناآرامی‌های اجتماعی، عوامل و فرآیند آن» به بررسی آثار ساختار اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جامعه در وقوع ناآرامی‌های اجتماعی می‌پردازد. بر این مبنا از تئوری رفتار جمعی اسملسر بهره برده و سه ناآرامی اجتماعی را در دوران بعد از انقلاب اسلامی ایران مورد ارزیابی قرار می‌دهد و بدین نتیجه دست می‌یابد که نارضایتی‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی از مهم‌ترین علل وقوع این ناآرامی‌ها بوده‌اند.

اردستانی و تاجیک در سال ۱۳۹۳ در مقاله‌ای تحت عنوان «شورش‌های اجتماعی و مسئله محرومیت نسبی (مطالعه موردی: قیام ۱۵ خرداد در ورامین)» به بررسی زمینه‌های اجتماعی این شورش با استفاده از نظریه محرومیت نسبی در منطقه ورامین می‌پردازند. محققین در این مقاله به این نتیجه دست می‌یابند که واقعه ۱۵ خرداد در ورامین را باید در ویژگی‌های ساختاری هویتی منطقه ورامین جستجو کرد و در مرتبه بعد باید به موقعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی شهرستان ورامین در سال ۱۳۴۲ توجه داشت. همچنین ناتوانی رژیم در اجرای مناسب طرح اصلاحات ارضی در این منطقه خود از دیگر دلایل نارضایتی‌ها در این منطقه بود.

مسعودنیا و همکاران در سال ۱۳۹۴ در مقاله‌ای با عنوان «نارضایتی اقتصادی و جنبش‌های معاصر خاورمیانه بر اساس نظریه محرومیت نسبی» با تکیه بر نظریه محرومیت

نسبی رابرت گار به بررسی نقش سیاست‌های اقتصادی دولت‌های بن علی و مبارک در ایجاد طبقه متوسط جدید و بالا رفتن سطح محرومیت نسبی در این کشورها پرداخته که در نهایت به جنبش‌های انقلابی سال‌های ۲۰۱۰ و ۲۰۱۱ منجر گردید. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که دلایل اقتصادی از جمله فقر و بیکاری در میان طبقه متوسط موجب اصلی انقلاب بوده است.

ارزیابی پژوهش‌های صورت گرفته موجود در داخل کشور نشان از این دارند که تاکنون پژوهشی که به‌طور ویژه به بررسی علل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی‌های اجتماعی با توجه به زمینه‌های فرهنگی اجتماعی مرتبط و پیامدهای آن‌ها پردازد صورت نگرفته و عمده پژوهش‌های موجود بر روی ارزیابی شورش‌ها و اغتشاشات شهری و ابعاد خشونت‌آمیز آن‌ها متمرکز بوده‌اند. از سوی دیگر، هیچ‌کدام از پژوهش‌های موجود درصدد شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بروز نارضایتی اجتماعی به‌منظور مدیریت و ساماندهی نارضایتی‌ها و ناآرامی‌های اجتماعی نبوده‌اند و تنها توصیف و تحلیلی از وضعیت موجود ارائه داده‌اند. در صورتی که این پژوهش با بررسی دقیق و مطالعه اسناد موجود درصدد است با شناسایی عوامل مؤثر بر بروز نارضایتی و در راستای مدیریت به‌هنگام آن، الگویی برای مدیریت این قبیل نارضایتی‌ها را ارائه دهد.

ب. مفهوم‌شناسی نارضایتی اجتماعی

رضایت و رضایتمندی؛ فرهنگ فارسی معین در تعریف لغت رضایت، سه گروه از واژگان شامل قبول و رضامندی، خوشحالی و خشنودی و رخصت و اجازه را به کار برده است (معین، ۱۳۹۱). «اینگلهارت»^۱ در تعریف رضایت اذعان داشته که: «احساس رضایت از بازتاب توازن میان آرزوهای شخصی و وضعیت عینی فردی به وجود می‌آید». به بیان دیگر، هرچه شکاف میان سطح آرزوهای فرد و وضعیت عینی وی بیشتر گردد، رضایتمندی او کاهش می‌یابد (اینگلهارت، ۱۳۷۱: ۲۴۱). «ازکمپ» معتقد است که رضایت بر تجربه‌شناختی و دلالت دارد که به‌عنوان اختلاف ادراک شده بین آرزو و پیشرفت در زندگی **داوران‌های**

تعریف می‌شود. این تعریف طیفی از ادراک کامروایی تا حس محرومیت را شامل می‌گردد. لذا به‌طور کلی رضایت زندگی را نگرش فردی و ارزیابی عمومی نسبت به کلیت زندگی خود و یا برخی از جنبه‌های زندگی تعریف نموده‌اند (کینگ^۱ و همکاران، ۲۰۰۵) و (نوغانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۷۱). در واقع رضایت اجتماعی میزان خشنودی و احساس مثبت فرد از زندگی اجتماعی است که موجب پیوستگی و افزایش فعالیت‌های اجتماعی فرد و ارتقاء همبستگی اجتماعی می‌گردد. در صورتی که نظام‌های اجتماعی بتوانند پاسخگوی نیازهای فردی انسان باشند، می‌توانند رضایت از زندگی را فراهم سازند: نظام اقتصادی با فراهم کردن نیازهای معیشتی افراد، سلامت و احساس آسایش مادی، نظام سیاسی با تأمین نیاز به امنیت و عدالت، نظام اجتماعی با کاهش نابرابری‌ها و ایجاد تحرک اجتماعی و در نهایت نظام فرهنگی با تأمین حس عزت‌نفس و ایجاد هویت فردی، رضایت و خشنودی افراد را به ارمغان می‌آورد (چلبی و موسوی، ۱۳۷۸: ۳۹) و (هزارجریبی و فغلی، ۱۳۹۴: ۱۱۹).

نارضایتی اجتماعی؛ رضایت و نارضایتی در یک رابطه هم‌نشینی و یا جانشینی با مفاهیم دیگر؛ نظیر امنیت، قدرت، منابع، اهداف، مصالح، ارزش‌ها، تهدیدات و فرصت‌ها که جملگی از مفاهیم مبهم و سیال هستند، مصادیق خود را پیدا می‌کنند (بوزان^۲، ۱۹۸۳: ۸). نارضایتی عمومی یا نارضایتی اجتماعی به وضعیتی اطلاق می‌شود که عدم رضایت مردم از حاکمیت به یک پدیده همه‌گیر تبدیل شده، گستره وسیعی از مردم را در برمی‌گیرد. به‌طور کلی، «نارضایتی عمومی» یا «نارضایتی اجتماعی» به وضعیتی اطلاق می‌شود که عدم رضایت مردم از حاکمیت به یک پدیده همه‌گیر تبدیل شده و گستره وسیعی از مردم را در برمی‌گیرد. در واقع، نارضایتی اجتماعی، احساس ناخرسندی است که هر فرد از زندگی خود و از رابطه با دیگران داشته (صادقیان و علمی، ۱۳۹۴) و بر مبنای عدم تأمین نیازهای اصلی و اساسی انسان در عرصه‌های مختلف (فیزیکی، امنیت، احترام، خودشکوفایی و غیره) تعریف می‌گردد. به همین دلیل است که نارضایتی اجتماعی را شرط لازم برای تحقق جنبش‌های اعتراضی و اولین عامل مهم در وقوع هر انقلاب که زمینه ظهور و گسترش

1. King
2. Buzan

سایر عوامل و شرایط را نیز فراهم می‌کند، می‌دانند (بریتون، ۱۳۹۰). با توجه به دیدگاه کارکردگرایانه «پارسونزی»، اختلال در هر یک از کارکردهای چهارگانه یک جامعه؛ یعنی کارکرد تطبیق با شرایط جدید، کارکرد حل تنش‌های اجتماعی، کارکرد نیل به اهداف و کارکرد حفظ همبستگی اجتماعی، شکل‌دهنده نوع خاصی از نارضایتی‌ها بوده و نارضایتی ناظر بر یک یا ترکیبی از عوامل چهارگانه، ایجاد انسجام و همبستگی (ارزش‌ها، هنجارها، نقش‌ها و تجمعات) است (کرایب، ۱۳۷۸: ۵۴) و (زینالی، ۱۳۸۳: ۱۸۹).

نارضایتی‌های اقتصادی؛ آشناترین نوع بحران و نارضایتی‌های عمومی، در حوزه اقتصاد پیگیری می‌شود. تداوم دوره‌های رکود و نابسامانی اقتصاد و شدت گرفتن آن به نقطه عطفی می‌رسد که نظام اقتصادی را در آستانه فروپاشی قرار می‌دهد و لذا موقعیتی بحرانی و ناراضی‌ساز شکل می‌گیرد (پیران، ۱۳۸۳: ۸۱). شمار تظاهرات و ناآرامی‌ها بانگیزه‌های اقتصادی یا رفاهی معین در جوامع گوناگون، فراوان هستند. همچنین برخی از عوامل مرتبط با مدیریت و شرایط کاری؛ نظیر پرداخت مطالبات و پاداش‌ها، سفارشی بودن یا شایسته‌سالاری، جلب اعتماد و رضایت کارگران و کارمندان، عدالت‌محوری و ... از عوامل ایجاد رضایت اجتماعی در محیط‌های شغلی به لحاظ اقتصادی است. در سطح بین‌المللی نیز به جهت وابستگی متقابل اقتصادی کشورها، عواملی نظیر سقوط ارزش پول یا ارز ملی نیز می‌تواند عامل ایجاد نارضایتی باشد (نوذری، ۱۳۸۴: ۴۸). از دیگر نشانه‌های نارضایتی‌های اقتصادی می‌توان به افزایش بیکاری، افت چشمگیر درآمدها، کاهش حجم تولیدات، ورشکستگی، تورم و رکود در جامعه اشاره داشت.

ج. ریشه‌های نارضایتی اجتماعی

یکی از پیچیده‌ترین بخش‌ها در فهم نارضایتی‌های اجتماعی، به ریشه‌های آن‌ها بازمی‌گردد. امروزه مشخص شده است که هیچ اعتراض یا نارضایتی‌ای تک‌علتی نبوده و مجموعه‌ای از عوامل در بروز آن دخیل هستند (پیران، ۱۳۸۳: ۹۶-۹۷)، (علیزمانی، ۱۳۹۳: ۳۰)، (قاسمی‌فر، ۱۳۹۳: ۷۴) و (صارمی و خواجه‌پور، ۱۳۹۵: ۱۶۵).

- **عوامل اجتماعی:** نظیر اختلافات مذهبی، اختلافات نژادی، قومی، زبانی، مسئله جوانان و شکاف بین نسلی، ناامیدی نسبت به آینده، قطبی شدن جامعه، احساس محرومیت نسبی، احساس بی‌عدالتی، تناقضات اخلاقی جامعه و اغتشاش ارزش‌ها و پدید آمدن آنومی گسترده، گسترش روزافزون کج‌روی‌های اجتماعی، تخریب شدید روابط اجتماعی، تشدید توقعات شهروندان، فزونی فاصله طبقاتی و افزایش دامنه ناکامی‌ها.

- **عوامل اقتصادی:** بیکاری فزاینده جوانان و بحرانی شدن مسئله اشتغال، وجود تبعیض در امکانات رفاهی، نابرابری درآمدها، بروز فقر و تنگدستی در قشر خاصی از مردم، عدم پرداخت حق و حقوق کارگران یا کارمندان، مشکلات و نارسایی‌های قانونی نظیر قراردادهای موقت کاری یا بازنشستگی اجباری کارگران.

- **عوامل سیاسی:** فضای بسته سیاسی، ناکارآمدی دولت و ناکارایی نظام اداری و نیز نارضایتی از عملکرد مدیران و علایق امنیتی حکومت‌ها.

- **عوامل فرهنگی:** الگوهای تبعیض فرهنگی، رواج فرهنگ سوءاستفاده به هر شکل و از هر طریق و بی‌قانونی و عدم توجه به حقوق فردی و جمعی.

با تأملی گذرا در تاریخ چهار دهه انقلاب نیز پدیده‌ها و تلاطمات اجتماعی - سیاسی و نارضایتی‌های عمومی در اشکال گوناگون در گوشه و کنار این کشور با ماهیت‌های متفاوت اجتماعی و صنفی به وجود آمده که برخی از آنها نظیر وقایع ۸۸ ثبات اجتماعی را تهدید کرده‌اند و برخی دیگر نظیر تجمعات و راهپیمایی‌های کارگری در اعتراض به پرداخت نشدن حقوق و دستمزد، حرکت‌های اعتراضی بازنشستگان، اعتراض سپرده‌گذاران در مؤسسات مالی، ادامه بحران در کارگاه‌های تولیدی و برخی شرکت‌ها، اعتصاب و اعتراض کامیون‌داران و رانندگان، اعتراضات معلمان، کارگران و بازاریان، اعتراضات دی ماه ۹۶، افزایش بی‌قاعده نرخ ارز و تأثیر آن بر افزایش قیمت کالاهای اساسی و غیره، ماهیت نرم‌تری داشته‌اند (ایسپا، ۱۳۹۷). مطالعات صورت‌گرفته نشان داده‌اند که در سال ۲۰۱۵ م حدود ۴۰۰ اعتراض کارگری و در سال ۲۰۱۶ تقریباً ۳۵۰ اعتراض کارگری در ایران اتفاق افتاده است (ایسپا، ۱۳۹۷).

درباره علل و ریشه‌های بنیادین شکل‌گیری نارضایتی‌های اجتماعی، می‌توان به جنبه‌های مختلفی از عوامل ایجاد آن اشاره کرد. طبق نظریه «ساختاری مارکسیستی»؛ پیدایش تعارض میان موقعیت یک طبقه از نظر رابطه با وسایل تولید (قدرت اقتصادی) و موقعیت همان طبقه از حیث رابطه با وسایل اداره جامعه (قدرت سیاسی) و موانعی که بر سر راه تطبیق این دو موقعیت پیش می‌آید، به پیدایش اعتراضات اجتماعی و در نهایت پیدایش وضعیت‌های انقلابی می‌انجامد. در نظریات «کارکردگرایی» این تعارض به زبان دیگر به‌عنوان تعارض میان نظام ارزشی و محیط بیان شده است. به‌گونه‌ای که در صورت ناسازگاری ساخت ارزشی جامعه با شرایط زندگی روزمره، ساخت جامعه دچار عدم تعادل خواهد شد و در نتیجه آشفتگی، اعتراضات عمومی و بحران، جامعه را فراخواهد گرفت. همچنین بر اساس نظریه «محرومیت نسبی»، نارضایتی بر اساس تفاوت میان انتظارات ارزشی انسان‌ها و توانایی‌های ارزشی آنان تعریف می‌گردد و به هر اندازه این نارضایتی شدیدتر باشد، احتمال بروز خشونت و رفتارهای آشوبگرانه نیز بیشتر خواهد بود. نارضایتی‌های اجتماعی در صورتی که از مجاری مدنی خود خارج شده و به سمت اشکال غیر مدنی و خشونت بار سوق یابند، به نوبه خود پیامدهای امنیتی - سیاسی متعددی برجای گذاشته و منجر به تضعیف حاکمیت قانون در جامعه و به خطر افتادن حاکمیت، منافع ملی و امنیت دولت‌ها و توسعه بحران‌های مقبولیت و مشروعیت گردیده و زمینه را به جهت دخالت عناصر بیگانه فراهم می‌سازد (رحمانی، ۱۳۹۸).

د. الگوی مفهومی - تحلیلی پژوهش

با مطالعه پژوهش‌ها و نظریه‌های موجود درباره ریشه‌های اقتصادی در بروز نارضایتی، در قالب مقایسه تطبیقی و فراتحلیل، تعدادی از مؤلفه‌ها و شاخصه‌های مورد نظر برای مطالعه و سنجش نارضایتی اجتماعی استخراج گردیده است.

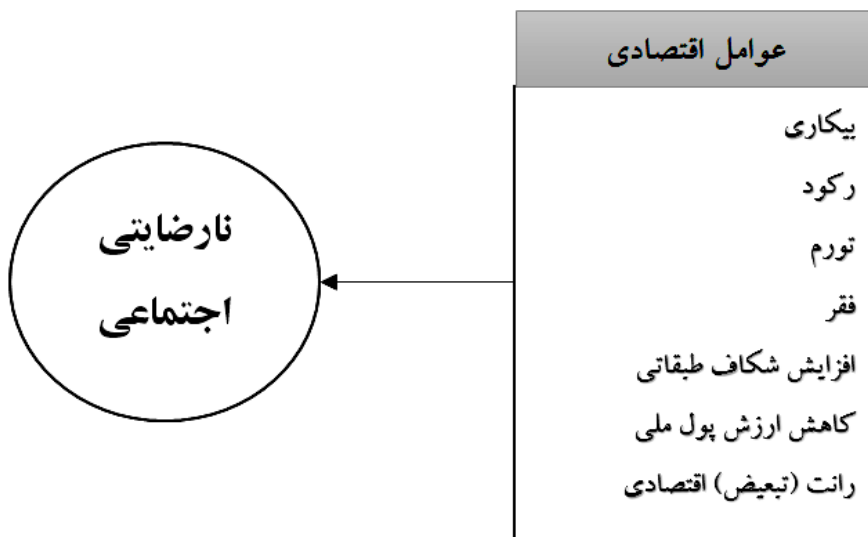
جدول ۱: شاخص‌های اقتصادی در بروز نارضایتی اجتماعی

شاخص‌ها و مؤلفه‌های استخراجی در خصوص نارضایتی اجتماعی	نویسنده	نام کتاب یا مقاله
پوشش تأمین اجتماعی نرخ تورم خفیف حذف بهره از نظام مالی تسهیلات مالی روان و فراگیر آموزش عمومی فراگیر خدمات بهداشت عمومی	رجایی (۱۳۹۲)	مفهوم و شاخص‌های عدالت اقتصادی
شاخص فلاکت تولید ناخالص داخلی ضریب جینی شاخص اعتماد	بارانی بیرانوند (۱۳۹۷)	بررسی عوامل اقتصادی مؤثر بر امنیت عمومی (مطالعه موردی استان لرستان)
بیکاری ناآرامی اجتماعی	عمرانی فر (۱۳۹۱)	رابطه بیکاری با ناآرامی اجتماعی و آشفتگی روانی
داشتن شغل مالکیت فردی قدرت اجتماعی (شان اقتصادی و اجتماعی)	لهسایی زاده (۱۳۸۰)	نابرابری و قشربندی اجتماعی در ایران
شاخص بهای کل و خدمات مصرفی تولید ناخالص داخلی درآمد سرانه رشد اقتصادی ضریب جینی	حاجیبانی و همکاران (۱۳۹۳)	آینده‌نگری مؤلفه‌های تورم مبتنی بر پیشران‌ها و پیامدهای اجتماعی
توزیع عادلانه درآمدها حق حیات حق مالکیت حق انتخاب شیوه زندگی	غنی زاده (۱۳۷۹)	عدالت، عدالت اجتماعی و اقتصاد
توزیع درآمد (ضریب جینی)	بختیاری (۱۳۹۳)	مدل‌سازی توزیع درآمد برای ایران
مسکن بیکاری مشاغل کاذب کارگران روزمزد درآمد	بیات (۱۳۹۷)	سیاست‌های خیبانی

شاخص‌ها و مؤلفه‌های استخراجی در خصوص نارضایتی اجتماعی	نویسنده	نام کتاب یا مقاله
احساس محرومیت میزان نیازهای ارضاء‌نشده بی‌عدالتی در اداره منزلت اجتماعی شغل	معیدفر و ذهانی (۱۳۸۴)	بررسی میزان نارضایتی شغلی معلمان و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن
احساس محرومیت اعتماد به کارایی مسئولین ارضاء نیازها اعتماد اجتماعی	هزارجریبی و صفری شالی (۱۳۸۸)	بررسی رضایت از زندگی و جایگاه احساس امنیت (مطالعه در شهروندان تهران)
اعتماد اجتماعی احساس بی‌قدرتی پایگاه اقتصادی - اجتماعی احساس عدالت توزیعی	رفیعی و حاجیانی (۱۳۹۲)	بررسی رضایت از زندگی و عوامل مؤثر بر آن با استفاده از نتایج پیمایش ملی
فقر بیکاری	مسعود نیا و همکاران (۱۳۹۴)	نارضایتی‌های اقتصادی و جنبش‌های معاصر خاورمیانه بر اساس نظریه محرومیت نسبی
عدالت توزیعی مصرف‌گرایی امنیت اجتماعی	نیازی و همکاران (۱۳۹۴)	عوامل اجتماعی مؤثر بر رضایت از زندگی
تبعیض اقتصادی	اردستانی و تاجیک (۱۳۹۳)	شورش‌های اجتماعی و مسئله محرومیت نسبی (قیام ۱۵ خرداد ورامین)
اختلاف طبقاتی خواسته‌های اقتصادی	رئیس دانا (۱۳۸۴)	علل، عوامل و انگیزه‌های اقتصادی - اجتماعی بروز بحران‌ها و تهدیدهای اجتماعی در ایران
چگونگی استفاده از اراضی شهری رانت و تخصیص زمین رانت مطلق	دیوید هاروی (۱۳۹۵)	عدالت اجتماعی و شهر
اقتصاد آزاد اقتصاد دستوری عدالت اجتماعی	مسعود نیلی و همکاران (۱۳۸۵)	اقتصاد و عدالت اجتماعی
دولت رفاه فقر طبقه کارگر تهی‌دستان شهری	پیران (۱۳۸۸)	فقر و جنبش‌های اجتماعی در ایران
قشربندی اجتماعی	جلائی پور (۱۳۹۱)	لایه‌های جنبشی جامعه ایران

آنچه که در این بخش به آن پرداخته شد؛ بررسی و تحلیل مطالعات و پژوهش‌های انجام شده در حوزه نارضایتی اجتماعی است که در نهایت با یک مطالعه تطبیقی، عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی اجتماعی پدیدار گردید؛ اما آنچه باید به آن توجه مؤکد داشت این است که در بین شاخص‌های اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی اجتماعی (احتمال وقوع، شدت و پایداری) ترتیب و اولویت‌بندی به صورت ذاتی وجود دارد که این تحقیق سعی در شناخت این اولویت‌بندی خواهد داشت. با توجه به ادبیات و مفاهیم بررسی شده درباره عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی اجتماعی، نارضایتی پدیده‌ای است که رابطه مستقیم با اقتصاد دارد. نارضایتی که خود گونه‌های متفاوتی مانند سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و... را شامل می‌شود و با هم در ارتباط بوده و گاهی زمینه‌ساز (همزا) یکدیگر نیز می‌باشند.

متغیر مستقل در این پژوهش شامل عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی می‌باشد که در قالب مؤلفه‌هایی چون؛ بیکاری، رکود، تورم، فقر، افزایش شکاف طبقاتی، افزایش فساد اقتصادی، کاهش ارزش پول ملی، رانت اقتصادی و ... احصاء و دسته‌بندی می‌گردد. با استفاده از داده‌های کمی (گزارش‌های رسمی در سطح کلی) و پیمایش (مراجعه فردی) قابل سنجش می‌باشد. متغیر وابسته نیز نارضایتی اجتماعی است که به طور عمده ناظر به وجود احساس یا انگیزش فردی در حوزه نارضایتی‌های اجتماعی می‌باشد.

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق (منبع: محقق ساخته)

روش‌شناسی پژوهش

الف. نوع پژوهش

با توجه به هدف اصلی پژوهش که شناسایی عوامل اقتصادی و سپس اولویت‌بندی آن‌ها در بروز انواع نارضایتی‌های اجتماعی در تهران بوده است، لذا، این پژوهش از نظر هدف، کاربردی خواهد بود. در روش پژوهش، ابتدا الگوی مفهومی بر اساس مطالعه کیفی منابع نظری موجود و مصاحبه با نخبگان تهیه گردیده و سپس داده‌های کمی پژوهش بر اساس پرسشنامه محقق‌ساخته جمع‌آوری می‌گردد.

ب. قلمرو تحقیق، جامعه آماری و حجم نمونه

از نظر قلمرو محور موضوعی این پژوهش در حوزه مدیریت اقتصادی - اجتماعی، سیاسی و امنیت قرار می‌گیرد. حدود مکانی پژوهش در این تحقیق، مناطق ۲۲ گانه شهر تهران است. دامنه زمانی انجام پژوهش در طراحی تحقیق و گردآوری و تحلیل اطلاعات از جامعه آماری، شامل سال‌های ۱۳۹۶ تا ۱۳۹۸ است.

روش نمونه‌گیری در این پژوهش، غیر تصادفی و از نوع در دسترس است که بر اساس روش کوکران، حجم نمونه ۳۸۴ نفر خواهد بود. جمعیت کل شهر تهران که در حدود هشت میلیون و پانصد هزار نفر است را به تفکیک مناطق ۲۲ گانه ضرب در نسبت جمعیتی هر منطقه از کل شهر کرده تا تعداد پرسشنامه مطلوب جهت توزیع به دست آید. با عنایت به مدل ارائه‌شده برای توزیع پرسشنامه به دلیل برخی موانع در جمع‌آوری پرسشنامه و در راستای تحقق نقطه‌نظرات جامعه آماری، تعداد پرسشنامه‌های توزیع‌شده به میزان ۴۲۸ برگ اقدام گردید تا در صورت عدم تکمیل و یا مخدوش بودن برخی از آن‌ها، حداقل تعداد ۳۸۴ پرسشنامه صحیح تحلیل و ارزیابی گردد.

جدول ۲: آمار توصیفی متغیر جنسیت

جنسیت	تعداد	درصد
مرد	۲۲۰	۵۷
زن	۱۶۶	۴۳
جمع	۳۸۶	۱۰۰

جدول ۳: آمار توصیفی متغیر وضعیت تأهل

تأهل	تعداد	درصد
مجرد	۱۷۸	۴۶
متأهل	۲۰۸	۵۴
جمع	۳۸۶	۱۰۰

جدول ۴: آمار توصیفی متغیر سن

سن	تعداد	درصد
۲۰ تا ۳۰	۱۱۶	۳۰
۳۱ تا ۴۰	۱۷۷	۴۶
۴۱ تا ۵۰	۶۲	۱۶
۵۱ تا ۶۰	۲۷	۷
۶۱ به بعد	۴	۱
جمع	۳۸۶	۱۰۰

جدول ۵: آمار توصیفی متغیر تحصیلات

تحصیلات	تعداد	درصد
فوق دیپلم	۸۱	۲۱
لیسانس	۲۵۵	۶۶
فوق لیسانس	۳۹	۱۰
دکتری	۱۱	۳
جمع	۳۸۶	۱۰۰

جدول ۶: آمار توصیفی متغیر درآمد

درآمد	تعداد	درصد
کمتر از ۲ میلیون	۸۹	۲۳
۲-۴	۲۳۵	۶۱
۴-۶	۵۴	۱۴
بیشتر از ۶ میلیون	۸	۲
جمع	۳۸۶	۱۰۰

ج. ابزارهای گردآوری داده‌ها

در این پژوهش به منظور گردآوری داده‌های نظری تحقیق از شیوه مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده شده است. همچنین برای گردآوری داده‌های میدانی از پرسشنامه محقق ساخته در قالب طیف لیکرت بهره گرفته شده است. جهت سنجش روایی و پایایی پرسشنامه از روایی صوری و به منظور ارزیابی پایایی متغیرها و شاخص‌های مورد استفاده، از روش آلفای کرونباخ و نرم‌افزار تحلیل آماری SPSS استفاده شده است.

جدول ۷: پایایی ابزار تحقیق

عامل	ضریب آلفای کرونباخ
فاصله طبقاتی	۰/۷۲۱
فقر	۰/۸۶۴
بیکاری	۰/۸۱۱
تورم	۰/۷۹۸
رکود	۰/۷۲۶
رانت	۰/۷۲۱
ارزش پول ملی	۰/۸۰۶
نارضایتی اجتماعی	۰/۸۳۷

یافته‌های پژوهش

الف. تجزیه و تحلیل داده‌ها

آزمونه‌های مورد استفاده در آمار استنباطی این پژوهش عبارت‌اند از: آزمون «کولموگراف اسمیرنوف»، آزمون «همبستگی» و «تحلیل معادلات ساختاری»^۱ با روش حداقل مربعات جزئی^۲ (اجرای مدل اندازه‌گیری + مدل ساختاری). به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق از نرم‌افزار SmartPLS نسخه ۲ و SPSS نسخه ۱۹ تحت ویندوز استفاده شده است. آزمون «اسمیرنوف» جهت بررسی ادعای مطرح شده درباره توزیع

داده‌های یک متغیر مورد استفاده قرار می‌گیرد. در صورتی که متغیرها نرمال باشند، از آزمون‌های پارامتریک استفاده می‌شود و در غیر این صورت از آزمون‌های ناپارامتریک معادل آزمون‌های پارامتریک استفاده می‌شود. اگر سطح معنی‌داری کمتر از مقدار خطا (پنج درصد) باشد، در نتیجه فرض صفر مبنی بر نرمال بودن داده‌ها رد می‌شود و در غیر این صورت فرض صفر رد نمی‌شود. نتایج آزمون نرمال بودن متغیرهای تحقیق در جدول ۸ نشان داده شده است.

جدول ۸: آزمون نرمال بودن متغیرهای تحقیق

نتیجه	سطح معنی‌داری	آماره k.s	تعداد	
غیر نرمال	۰.۰۰۰	۱.۱	۳۸۶	عوامل اقتصادی نامطلوب
غیر نرمال	۰.۰۰۰	۱.۲۵۲	۳۸۶	بیکاری
غیر نرمال	۰.۰۰۰	۱.۳۱۳	۳۸۶	رکود
غیر نرمال	۰.۰۰۰	۱.۱۵۵	۳۸۶	تورم
غیر نرمال	۰.۰۰۰	۱.۱۶۷	۳۸۶	فقر
غیر نرمال	۰.۰۰۰	۱.۳۱۳	۳۸۶	افزایش شکاف طبقاتی
غیر نرمال	۰.۰۰۰	۱.۲۸۴	۳۸۶	کاهش ارزش پول ملی
غیر نرمال	۰.۰۰۰	۱.۳۴۶	۳۸۶	رانت

با توجه به جدول ۸ متغیرهای دارای توزیع، غیر نرمال هستند. با توجه به اینکه سطح معنی‌داری به دست آمده کوچک‌تر از پنج درصد است، نتیجه حاصل می‌شود که آماره آزمون در ناحیه بحرانی قرار دارد، در نتیجه فرض صفر (نرمال بودن داده‌ها) رد می‌گردد.

جدول ۹: بارهای عاملی سؤالات پرسشنامه

رانت	کاهش ارزش پول ملی	افزایش شکاف طبقاتی	فقر	تورم	رکود	بیکاری	نارضایتی	
						۰.۵۹۶		۱
						۰.۷۹۴		۲
						۰.۸۷۶		۳
						۰.۸۶۳		۴
					۰.۸۴۹			۵
					۰.۸۶۴			۶
					۰.۶۴۳			۷
					۰.۶۲۸			۸
				۰.۸۴۶				۹
				۰.۶۳۸				۱۰
				۰.۶۲۲				۱۱
				۰.۷۶۶				۱۲
			۰.۵۶۶					۱۳
			۰.۸۷۷					۱۴
			۰.۹۱۰					۱۵
			۰.۸۶۶					۱۶
		۰.۷۹۴						۱۷
		۰.۷۶۶						۱۸
		۰.۵۷۶						۱۹
		۰.۶۵۹						۲۰
	۰.۷۹۰							۲۱
	۰.۷۶۵							۲۲
	۰.۵۸۷							۲۳
	۰.۶۲۹							۲۴
۰.۴۵۰								۲۵
۰.۸۸۱								۲۶
۰.۸۹۶								۲۷
۰.۸۸۱								۲۸
						۰.۷۴۴		۲۹
						۰.۷۸۰		۳۰
						۰.۷۵۲		۳۱
						۰.۸۱۶		۳۲
						۰.۷۴۶		۳۳

مقاله پژوهشی: شناسایی و اولویت‌بندی عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی‌های اجتماعی (مورد مطالعه: شهر وندان تهران)

مدل‌های اندازه‌گیری نشان‌دهنده بارهای عاملی متغیرهای مشاهده‌شده برای هر متغیر مکنون است و از طریق تحلیل عاملی تأییدی^۱ آزمون می‌شود (هومن، ۱۳۸۷: ۱۹). این کار از طریق تحلیل عاملی مرتبه اول و دوم صورت گرفته است. مدل‌های اندازه‌گیری، روابط بین متغیرهای مشاهده‌شده^۲ (اندازه‌گیری‌شده) و متغیرهای مکنون^۳ (پنهان) را مشخص می‌سازد. با اجرای تحلیل عاملی بارهای عاملی برای هر متغیر مکنون و متغیر مشاهده‌شده به دست می‌آید. برای تحلیل عاملی تأییدی تنها ضرایب بارهای عاملی مهم هستند که روی مسیر میان هر یک از متغیرهای پنهان و سؤالات مربوط به آن‌ها رسم شده‌اند. بسته به اینکه محقق چه میزان دقت را برای حذف سؤالات در نظر گیرد، مقادیر ملاک ۰.۵ تا ۰.۷ برای بارهای عاملی معرفی شده است، اما کمترین سرحد اعلام شده ۰.۴ است.

ب. همبستگی متغیرهای پژوهش

وجود رابطه همبستگی بین دو متغیری که قصد بررسی نحوه تأثیرگذاری آن‌ها را داریم، شرط لازم است. اگر افزایش یا کاهش یکی از متغیرها همراه با افزایش یا کاهش دیگری شود، همبستگی را مثبت (مستقیم) گویند و اگر افزایش یا کاهش یکی از متغیرها همراه با کاهش یا افزایش دیگری نشود، همبستگی را منفی (غیرمستقیم) گویند. لازم به یادآوری است که ضریب همبستگی، شاخص آماری برای نشان دادن شدت و حدود همبستگی می‌باشد.

1. Confirmatory Factor Analysis(CFA)
2. Observed Variables
3. Latent Variables

جدول ۱۰: ضرایب همبستگی

عوامل اقتصادی نامطلوب	نارضایتی	بیکاری	رکود	تورم	فقر	افزایش شکاف طبقاتی	کاهش ارزش پول ملی	رانت
عوامل اقتصادی نامطلوب	۱.۰۰۰							
نارضایتی	۰.۶۹۲	۱.۰۰۰						
بیکاری	۰.۶۲۲	۰.۶۶۶	۱.۰۰۰					
رکود	۰.۶۴۲	۰.۶۱۱	۰.۶۵۸	۱.۰۰۰				
تورم	۰.۶۲۹	۰.۶۲۲	۰.۶۰۱	۰.۶۲۹	۱.۰۰۰			
فقر	۰.۶۴۰	۰.۶۵۷	۰.۶۵۰	۰.۶۲۸	۰.۶۶۷	۱.۰۰۰		
افزایش شکاف طبقاتی	۰.۶۲۱	۰.۶۵۳	۰.۶۵۰	۰.۶۱۱	۰.۶۲۱	۰.۶۶۰	۱.۰۰۰	
کاهش ارزش پول ملی	۰.۶۱۶	۰.۶۴۷	۰.۶۴۵	۰.۶۰۱	۰.۶۱۳	۰.۶۵۴	۰.۶۸۹	۱.۰۰۰
رانت	۰.۶۲۵	۰.۶۲۹	۰.۶۲۳	۰.۶۳۰	۰.۶۶۰	۰.۶۸۰	۰.۶۲۳	۰.۶۲۰

ضریب همبستگی به گونه‌ای تعریف شده است که مقادیر بین ۱- و ۱+ را دربرمی‌گیرد. هرچه قدر مطلق این ضریب بزرگ‌تر باشد، شدت رابطه بیشتر بوده و علامت آن نیز جهت رابطه را نشان می‌دهد. تمامی ضرایب همبستگی در سطح اطمینان ۹۹٪ معنادار هستند (مقدار سطح معناداری پنج درصد هست). ضریب مثبت نشان‌دهنده رابطه مثبت و مستقیم و ضریب منفی نشان‌دهنده رابطه منفی و معکوس بین دو متغیر است.

در این تحقیق به دلیل غیر نرمال بودن متغیرهای تحقیق به منظور آزمون فرضیات از مدل‌سازی معادلات ساختاری به روش حداقل مربعات جزئی با استفاده از نرم‌افزار SmartPLS استفاده شده است. روش تخمین حداقل مربعات جزئی ضرایب را به گونه‌ای تعیین می‌کند که مدل حاصله، بیشترین قدرت تفسیر و توضیح را دارا باشد؛ بدین معنا که مدل بتواند با بالاترین دقت و صحت، متغیر وابسته نهایی را پیش‌بینی نماید. روش حداقل مربعات جزئی، یکی از روش‌های آماری چندمتغیره محسوب می‌شود که به وسیله آن می‌توان به رغم برخی از محدودیت‌ها؛ مانند نامعلوم بودن توزیع متغیر پاسخ، وجود تعداد

مشاهدات کم و یا وجود خودهمبستگی جدی بین متغیرهای توضیحی؛ یک یا چند متغیر پاسخ را به طور هم‌زمان در قبال چندین متغیر توضیحی الگوسازی نمود.

ج. برازش مدل‌های اندازه‌گیری

در این قسمت از شاخص‌های پایایی شاخص ضریب آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی^۱، روایی همگرا و روایی واگرا استفاده می‌شود.

جدول ۱۱: برازش مدل‌های اندازه‌گیری مدل نظری تحقیق

Cronbachs Alpha	Composite Reliability	AVE	
۰.۹۵۹	۰.۹۶۳	۰.۵۹۰	عوامل اقتصادی نامطلوب
۰.۸۲۷	۰.۸۷۸	۰.۵۹۰	نارضایتی
۰.۷۹۱	۰.۸۶۷	۰.۶۲۴	بیکاری
۰.۷۳۸	۰.۸۳۸	۰.۵۶۹	رکود
۰.۶۹۰	۰.۸۱۲	۰.۵۲۴	تورم
۰.۸۲۲	۰.۸۸۶	۰.۶۶۷	فقر
۰.۷۵۶	۰.۷۹۵	۰.۵۹۶	افزایش شکاف طبقاتی
۰.۷۴۵	۰.۷۸۹	۰.۵۸۷	کاهش ارزش پول ملی
۰.۷۶۱	۰.۸۵۶	۰.۶۱۹	رانت

جدول فوق شاخص‌های روایی و پایایی را برای تمامی متغیرهای مکنون تحقیق نشان می‌دهد. در این تحقیق پایایی مدل‌های اندازه‌گیری از سه طریق بارهای عاملی، پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ سنجیده شده است. بارهای عاملی به دست آمده نشان می‌دهد که همه بارهای عاملی بالاتر از ۰.۴۰ است و در سطح معنی‌داری ۹۵ درصد معنی‌دار هستند. شاخص‌های پایایی ترکیبی و آلفای کرونباخ نیز در تمام موارد بالاتر از ۰/۶ می‌باشند و نشان از پایا بودن ابزار اندازه‌گیری دارند.

برای برازش و اعتبارسنجی مدل کلی تنها یک معیار به نام نیکویی برازش^۲ وجود دارد. شاخص نیکویی برازش بین صفر و یک قرار دارد و مقادیر نزدیک به عدد یک نشانگر

1. Composite Reliability (CR)
2. Goodness of Fit(GoF)

کیفیت مناسب مدل است. البته باید توجه داشت که این شاخص‌ها نشانگر توانایی مدل در پیش‌بینی متغیرهای وابسته هستند (امانی و همکاران، ۱۳۹۱). طبق خروجی نرم‌افزار میانگین مقادیر مشترک (مربوط به متغیرهای پنهان مرتبه اول) برابر ۰.۵۶۳ و میانگین مربوط به ضریب تعیین متغیرها (تمامی متغیرهای پنهان درون‌زای مدل اعم از مرتبه اول و دوم) برابر ۰.۸۱۳ است. همان‌طور که مشاهده می‌شود برازش کلی مدل در وضعیت قوی قرار دارد.

د. آزمون فرضیه‌های پژوهش

به‌منظور آزمون فرضیه‌ها در این قسمت از ضرایب گزارش شده در شکل ۷ و ۹ استفاده می‌شود، بدین صورت که ضریب معنی‌داری به‌دست آمده را با عدد بحرانی مقایسه می‌کنیم. عدد بحرانی در اینجا عدد ۱.۹۶ است. بنابراین هرگاه قدر مطلق آماره آزمون بزرگ‌تر از ۱.۹۶ باشد آنگاه نتیجه می‌گیریم که آماره آزمون در ناحیه بحرانی قرار دارد و بنابراین فرضیه صفر رد می‌شود و فرضیه مقابل در سطح معنی‌داری پنج درصد پذیرفته می‌شود. برعکس، اگر قدر مطلق ضریب معنی‌داری کوچک‌تر از ۱.۹۶ باشد، بدین معنی است که آماره آزمون در ناحیه قبول فرض صفر قرار دارد در نتیجه می‌توان با اطمینان ۹۵ درصد فرض صفر را رد نکرد.

جدول ۱۲: نتایج آزمون فرضیات تحقیق

اولویت بندی	نتیجه	معنی‌داری	ضریب تأثیر	فرضیه
	تأیید	۹.۵۰۵	۰.۶۹۲	فرضیه اصلی: عوامل اقتصادی نامطلوب بر بروز نارضایتی اجتماعی در شهر تهران تأثیر دارند.
۲	تأیید	۲.۷۷۵	۰.۲۶۹	فرضیه فرعی اول: چنین به نظر می‌رسد که بیکاری در بروز نارضایتی اجتماعی در کلان‌شهر تهران تأثیر دارد.
۴	تأیید	۲.۰۶۸	۰.۲۱۹	فرضیه فرعی دوم: چنین به نظر می‌رسد که رکود در بروز نارضایتی اجتماعی در کلان‌شهر تهران تأثیر دارد.
۶	تائید	۲.۰۲۲	۰.۲۰۶	فرضیه فرعی سوم: چنین به نظر می‌رسد تورم در بروز نارضایتی اجتماعی در کلان‌شهر تهران تأثیر دارد.
۳	تأیید	۲.۱۲۳	۰.۲۶۵	فرضیه فرعی چهارم: چنین به نظر می‌رسد فقر در بروز نارضایتی اجتماعی در کلان‌شهر تهران تأثیر دارد.

اولویت بندی	نتیجه	معنی داری	ضریب تأثیر	فرضیه
۱	تأیید	۲.۹۴۶	۰.۳۷۱	فرضیه فرعی پنجم: چنین به نظر می‌رسد افزایش شکاف طبقاتی در بروز نارضایتی اجتماعی در کلان‌شهر تهران تأثیر دارد.
۵	تأیید	۲.۰۴۶	۰.۲۱۷	فرضیه فرعی ششم: چنین به نظر می‌رسد کاهش ارزش پول ملی در بروز نارضایتی اجتماعی در کلان‌شهر تهران تأثیر دارد.
۲	تأیید	۲.۱۶۳	۰.۲۶۹	فرضیه فرعی هفتم: چنین به نظر می‌رسد رانت (تبعیض) در بروز نارضایتی اجتماعی تأثیر در کلان‌شهر تهران دارد.

چنانچه پیش‌تر آمد، در این تحقیق یک فرضیه اصلی و هفت فرضیه فرعی مطرح گردیده که به شکل خلاصه در جدول شماره ۱۲ قابل مشاهده است. برای توضیح بیشتر، تنها دو فرضیه اصلی و اول با توضیحات مبسوط ارائه خواهد شد.

فرضیه اصلی: عوامل اقتصادی نامطلوب بر بروز نارضایتی اجتماعی در شهر تهران تأثیر دارند. ضریب معنی‌داری گزارش‌شده برابر ۹.۵۰۵ است. با توجه به اینکه ضریب معنی‌داری بزرگ‌تر از ۱.۹۶ است، نتیجه می‌گیریم که آماره آزمون در ناحیه بحرانی قرار گرفته است و در نتیجه فرضیه اصلی تحقیق در سطح معنی‌داری پنج‌درصد مورد پذیرش قرار می‌گیرد، به عبارت دیگر نتایج نشان می‌دهد که اگر عوامل اقتصادی نامطلوب به اندازه یک واحد افزایش پیدا کند، نارضایتی اجتماعی به اندازه ۰.۶۹۲ واحد افزایش پیدا خواهد کرد.

فرضیه فرعی اول: چنین به نظر می‌رسد بیکاری در بروز نارضایتی اجتماعی در کلان‌شهر تهران تأثیر دارد. ضریب معنی‌داری گزارش‌شده برابر ۲.۷۷۵ است. با توجه به اینکه ضریب معنی‌داری بزرگ‌تر از ۱.۹۶ است، نتیجه می‌گیریم که آماره آزمون در ناحیه بحرانی قرار گرفته است و در نتیجه فرضیه فرعی اول تحقیق در سطح معنی‌داری پنج‌درصد مورد پذیرش قرار می‌گیرد، به عبارت دیگر نتایج نشان می‌دهد که اگر بیکاری به اندازه یک واحد افزایش پیدا کند، نارضایتی اجتماعی به اندازه ۰.۲۶۹ واحد افزایش پیدا خواهد کرد. سیاست اقتصادی و عوامل اقتصادی باعث رضایت اجتماعی افراد می‌شود و عوامل اقتصادی مثل بیکاری همبستگی مثبتی با نارضایتی اجتماعی دارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

الف. نتیجه‌گیری

هدف اصلی این پژوهش شناسایی و اولویت‌بندی عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی اجتماعی است. این پژوهش به لحاظ طبقه‌بندی بر مبنای هدف، کاربردی بوده و به لحاظ طبقه‌بندی بر مبنای روش، یک تحقیق توصیفی است. جامعه آماری این تحقیق تمامی شهروندان تهرانی می‌باشند که به صورت نامحدود است. روش نمونه‌گیری به صورت غیر احتمالی در دسترس است و با توجه به فرمول کوکران حجم نمونه مورد نیاز برابر با ۳۸۴ نفر است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته است که روایی آن از طریق روایی صوری و روایی سازه مورد تأیید قرار گرفت و پایایی آن نیز از طریق ضریب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی مورد تأیید قرار گرفت. داده‌های گردآوری شده از طریق نرم‌افزار Spss و Smart-PLS مورد تحلیل قرار گرفتند و با کمک مدل‌سازی معادلات ساختاری فرضیه‌های تحقیق بررسی شدند. پژوهش حاضر در پی شناسایی و اولویت‌بندی عوامل اقتصادی مؤثر بر بروز نارضایتی اجتماعی بود که در ادامه به بررسی نتایج حاصله می‌پردازیم. نتایج آزمون فرضیه‌های این تحقیق بر اساس داده‌های مربوط به ۳۸۶ نفر است. فرضیه‌های تحقیق با روش مدل‌یابی معادلات ساختاری مورد آزمون قرار گرفتند. با توجه به تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه، نتایج زیر را می‌توان استنباط کرد: با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده و تجزیه و تحلیل انجام شده؛ آماره تی برای فرضیه اصلی معنادار بوده، در نتیجه فرضیه اصلی تحقیق مورد پذیرش قرار می‌گیرد. همچنین ضریب تأثیر نشان می‌دهد که عوامل اقتصادی نامطلوب، بر بروز نارضایتی اجتماعی در شهر تهران تأثیر دارند.

ب. پیشنهاد

با توجه به نتایج حاصل از فرضیه‌های تحقیق، پیشنهادهایی در زیر ارائه می‌شود:

- حمایت از تولید ملی به واسطه نقش آن در کاهش بیکاری و حمایت اجتماعی از

افراد

- حمایت دولت از جوانان برای ایجاد اشتغال از طریق تسهیلات کم‌بهره و برطرف کردن موانع تولید و تجارت
- آموزش‌های عملی در دانشگاه‌ها و توسعه مراکز فنی و حرفه‌ای
- توسعه صادرات غیرنفتی و تقویت تولید داخلی
- هدایت منابع نقدینگی به حوزه‌های مولد و حذف موانع تولید
- افزایش بهره‌وری در مجموعه دولت با انضباط مالی و افزایش شفافیت در فعالیت‌های مالی
- کاهش وابستگی بودجه کشور به درآمدهای نفتی و استفاده صحیح از درآمدهای نفتی
- در نظر گرفتن برنامه‌های حمایتی طبقات آسیب‌پذیر اجتماعی و افزایش خدمات عمومی در حوزه‌های سلامت، آموزش و پرورش و ...
- سیاست‌گذاری عمومی در کاهش شکاف طبقاتی از سوی دولت
- هدفمندسازی یارانه‌های عمومی با هدف حمایت از اقشار پایین دست
- تقویت ارزش پول ملی در داخل با کنترل جریان تورمی و ثبات قیمت‌های داخلی
- تسهیل حوزه کسب‌وکار به‌عنوان اصلی‌ترین دستور کار دولت
- تقویت نهادهای نظارتی، حکومت الکترونیک و اعمال سیاست‌هایی برای از بین بردن فساد به‌ویژه ایجاد شفافیت
- نهادینه‌سازی مالیات در ساختار اداری و تقویت آن در عرصه فرهنگ عمومی
- ایجاد شبکه ملی اطلاعات

فهرست منابع و مآخذ

الف. فارسی

- اردستانی، علی؛ تاجیک، احسان (۱۳۹۳)، شورش‌های اجتماعی و مسئله محرومیت نسبی مطالعه موردی: قیام ۱۵ خرداد در ورامین، *فصلنامه سیاست*، ۱(۳)، ۵۴-۴۷.
- ایسپا (مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران) (۱۳۹۷)، *ارائه نتایج سه نظرسنجی پیرامون اعتراضات دی‌ماه ۱۳۹۶*، تاریخ بازیابی: ۱۳۹۷/۱۱/۱۰.
- ایمان، محمدتقی؛ مرادی گل‌مراد (۱۳۸۷)، بررسی عوامل اقتصادی اجتماعی مرتبط با تعهد اجتماعی جوانان شهر شیراز، *فصلنامه علوم انسانی و اجتماعی*، ۶(۲۴).
- اینگلهارت، رونالد (۱۳۸۲)، *تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی*، ترجمه: مریم وتر، تهران: انتشارات کویر.
- آزاد رمکی، تقی (۱۳۷۵)، بررسی وضعیت خشونت در جامعه تهران، *فرهنگ عمومی*، ۸(۸۹)، ۷۵-۵۶.
- بارانی بیرانوند، صغری (۱۳۹۷)، بررسی عوامل اقتصادی مؤثر امنیت عمومی مطالعه موردی استان لرستان، *نشریه علمی دانش انتظامی*، ۶(۲۳)، ۷۹-۵۸.
- بختیاری، صادق و سجاد محموداوغلی (۱۳۹۳)، مدل‌سازی توزیع درآمد برای ایران: مقایسه الگوی داگوم با چند مدل منتخب، *مدل‌سازی اقتصادی*، ۸(۲۶).
- بریتون، کرین (۱۳۹۰)، *کالبدشکافی چهار انقلاب*، ترجمه: محسن ثلاثی، تهران: نشر نو.
- بیات، آصف (۱۳۷۹)، *سیاست‌های خیابانی*، ترجمه: اسدالله نبوی، تهران: نشر و پژوهش شیرازه.
- پیری، حیدر (۱۳۹۴)، فراز و فرود حاکمیت در مقابله با شورش‌ها و ناآرامی‌های داخلی در پرتو حقوق بین‌الملل، *مجله حقوقی دادگستری*، ۷۹(۳)، ۷۸-۵۳.
- پیران، پرویز (۱۳۸۳)، پیامدها و واکنش‌های آشکار ناشی از بحران‌ها و تهدیدهای اجتماعی، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۴(۱۶)، ۱۰۳-۷۷.
- حاجیانی، ابراهیم؛ ناظمی، امیر و یاورزاده، محمدرضا (۱۳۹۳)، آینده‌نگری مؤلفه‌های تورم مبتنی بر پیشران‌ها و پیامدهای اجتماعی آن، *همایش ملی آینده‌پژوهی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی تهران.
- چلبی، مسعود؛ موسوی، سید محسن (۱۳۸۷)، بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر شادکامی در سطح خرد و کلان، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۹(۳۴)، ۵۷-۳۴.
- جلایی‌پور، حمیدرضا (۱۳۹۱)، لایه‌های جنبشی جامعه ایران؛ دو جنبش کلان و ده جنبش خرد اجتماعی، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، ۷(۲۸).

- دانایی فرد، حسن؛ صادقی، محمدرضا و مصطفی زاده، معصومه (۱۳۹۴)، واکاوی و تحلیل تبعات سیاست‌زدگی بوروکراسی در نظام‌های سیاسی، *اندیشه مدیریت راهبردی*، ۹(۳۴)، ۸۶-۵۷.
- رجایی، سید محمدکاظم (۱۳۹۲)، مفهوم و شاخص عدالت اقتصادی، *فصلنامه معرفت اقتصاد اسلامی*، سال پنجم، ۳(۹).
- رجب‌زاده، احمد و محمدرضا طالبان (۱۳۸۶)، تبیین جامعه‌شناختی بی‌ثباتی سیاسی، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، ۱۴(۵۶-۵۷)، ۹۹-۵۳.
- رفیعی بهابادی، مهدی و ابراهیم حاجبانی (۱۳۹۱)، بررسی رضایت از زندگی و عوامل مؤثر بر آن، *جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران*، ۲(۵)، ۷۸-۵۳.
- رئیس‌دانا، فریبرز (۱۳۸۴)، علل، عوامل و انگیزه‌های اقتصادی-اجتماعی بروز بحران‌ها و تهدیدهای اجتماعی در ایران، *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۴(۱۶)، ۲۴۹-۲۲۱.
- زینالی، امیرحمزه (۱۳۸۳)، جایگاه سازمان‌های دولتی مسئول بحران‌ها و تهدیدهای اجتماعی در ایران، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۴(۱۴)، ۲۱۷-۱۸۵.
- صارمی، نوذر امین؛ خواجه‌پور، جواد (۱۳۹۵)، بررسی عوامل صنفی تأثیرگذار بر نارضایتی‌های کارگری استان کرمان، *فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی*، دوره ۱۱(۴۲)، ۱۸۰-۱۶۳.
- صادقیان، خدیجه؛ علمی، محمود (۱۳۹۲)، بررسی رابطه رضایت اجتماعی با مسئولیت اجتماعی دبیران دبیرستان‌های عجب‌شیر، *مطالعات جامعه‌شناسی*، ۵(۱۹)، ۳-۲۱.
- کرایب، یان (۱۳۷۸)، *نظریه اجتماعی مدرن: از پارسونز تا هابرماس*، ترجمه: عباس مخبر، تهران: نشر آگه.
- گودرزی، آیت‌الله (۱۳۹۱)، *ناآرامی‌های اجتماعی، عوامل و فرآیند آن*، رساله دکتری. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- قاسمی‌فر، محمود (۱۳۹۳)، فرآیند اجرای عملیات روانی در مدیریت کنترل اغتشاشات، *فصلنامه دانش انتظامی سیستان و بلوچستان*، ۵(۱۱)، صص ۹۱-۶۹.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۸۰)، نابرابری‌ها و قشربندی اجتماعی در ایران، *مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز*، ۸(۳۲).
- عزیزمانی، محمد (۱۳۹۳)، عوامل مؤثر در بروز اغتشاشات درون‌شهری استان خوزستان، *فصلنامه پلیس ویژه*، ۱(۱)، ۵۵-۲۷.
- عمرانی‌فر، حسن (۱۳۹۲)، رابطه بیکاری با ناآرامی اجتماعی و آشفته‌گی روانی، *نشریه علمی دانش انتظامی*، ۲(۵)، صص ۱۳۷-۱۲۰.

- غنی‌نژاد، موسی (۱۳۷۹)، عدالت، عدالت اجتماعی و اقتصاد، *فصلنامه تأمین اجتماعی*، ۲(۶).
- مسعودنیا، حسین؛ هوشیارمنش، مریم و قارداشی، سمیه (۱۳۹۴)، نارضایتی‌های اقتصادی و جنبش‌های معاصر خاورمیانه بر اساس نظریه محرومیت نسبی، *جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*، دوره ۳(۱۰)، ۸۸-۶۳.
- معین، محمد (۱۳۹۱)، *فرهنگ فارسی معین*، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- معیدفر، سعید؛ ذهنانی، قربانعلی (۱۳۹۰)، بررسی میزان نارضایتی شغلی معلمان و عوامل اجتماعی مؤثر بر آن، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۶(۲۱)، ۱۵۰-۱۳۵.
- نوذری، حسینعلی (۱۳۸۴)، بحران‌ها و تهدیدهای اجتماع، *فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی*، ۴(۱۶)، ۷۳-۴۳.
- نوغانی، محسن؛ فولادیان، احمد و احمدی ازغندی، حسن (۱۳۸۹)، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رضایت از زندگی، *فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان*، ۱(۳)، ۱۹۳-۱۶۹.
- نیازی، محسن، گنجی، محمد و نامورمقدم، فهیمه (۱۳۹۶)، عوامل اجتماعی مؤثر بر رضایت از زندگی مورد مطالعه: شهروندان شهر کاشان، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دوره ۸(۳۱)، ۲۲۹-۲۰۱.
- نیلی، مسعود و همکاران (۱۳۸۵)، *اقتصاد و عدالت اجتماعی*، تهران: نشر نی.
- هاروی، دیوید (۱۳۹۵)، *عدالت اجتماعی و شهر*، ترجمه: محمدرضا حائری، تهران: سازمان فناوری اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.
- هزارجریبی، جعفر؛ فعلی، جواد (۱۳۹۴)، احساس امنیت اجتماعی و رابطه آن با رضایت از زندگی مورد مطالعه: استان کرمانشاه، *فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، دوره ۷(۲۷)، ۱۴۴-۱۱۷.

ب. انگلیسی

- Buzan, B. (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf.
- Ghate, C., Leand, Q., & Zak, P. (2002). *Optimal Fiscal Policy in an Economy Facing Sociopolitical Instability*, Berlin: German Institute for Economic Research.
- King, L, Lyubomirsky, & Diener E. (2005). The Benefits of Frequent Positive Affect: Dose Happiness Lead to Success? *Psychological Bulletin*, 131, 855-803 .
- Zak, P. (2000). *Sociopolitical Instability and the problem of development*, New Haven: Yale University Press.

Archive of SID